

Степан Сливка

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та філософії права
tfp2014@i.ua

ОРГАНІЧНА ЄДНІСТЬ СИСТЕМИ ЦЕРКОВНИХ ЗАКОНІВ

© Сливка С., 2017

Досліджено єдність системи церковних канонів. Основну увагу зосереджено на проблемі пошуку духовності, що проаналізовано у статті в антропологічних, етичних й екзистенційних аспектах.

Ключові слова: позитивне право; природне право; надприродне право; Церква; віряни; християнська антропологія; християнська етичність; екзистенція, метаправо; герменевтика.

Степан Сливка

ОРГАНИЧЕСКОЕ ЕДИНСТВО СИСТЕМЫ ЦЕРКОВНЫХ КАНОНОВ

Исследуется единство системы церковных канонов. Основное внимание сосредоточено на проблеме поиска духовности, которая исследована в статье в антропологических, этических и экзистенциальных аспектах.

Ключевые слова: положительное право; естественное право; сверхъестественное право; Церковь, верующие; христианская антропологія; христианская этичность; экзистенция, метаправо; герменевтика.

Stepan Slyvka

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc. D., Prof.

ORGANIC UNITY OF THE SYSTEM OF CHURCH CANONS

The article explores the unity of the system of church canons. The main attention is focused on the problem of the search for spirituality, which are examined in the article in anthropological, ethical and existence aspects.

Key words: positive law; natural law; supernatural right; Church, believers; christian anthropology; christian ethics; existence, meta law; hermeneutics.

Постановка проблеми. Всесвіт утримується за допомогою природних законів, які встановлені протягом шести днів творення світу та законів спокою, які діють у сьомий день, тобто зараз. Осмислюючи ці закони, людина інтелігібельним та сенсильним способом творить право, яке називається природним. У разі безсилля осмислити природні закони людина сенсильним способом формує уявлення, віру в можливість існування надприродного права. На допомогу

людині приходить Церква, яка скерована на пізнання надприродних законів, внаслідок чого з'являється надприродне право як непізнане природне право. Це право також творить людина, але вона обов'язково мусить бути вірянином.

Аналіз дослідження проблеми. Надприродне право досліджують різні науки, утворюючи своєрідне об'єктивне право, до якого входить і природне, і позитивне право. Природні закони як основні джерела будь-якого права існують незалежно від свідомості людини. Крім того, людина не може змінювати цих законів, визнає їх теоретично і практично.

Позитивне право також творить людина на основі природних і позитивних законів. Але в позитивному праві переважають суб'єктивні норми. Об'єктивні норми існують у свідомості людини у двох випадках: коли закон вважається прийнятим або ще не прийнятим, але людина відчуває, що він повинен існувати. Тобто людина може сама для себе створити позитивну норму, яка відповідає природній нормі, жити згідно з нею, і це буде частиною об'єктивного права.

До об'єктивного права (крім природного і позитивного) належать моральні чесноти, звичаї, традиції, правові прецеденти, правові договори тощо. Інакше кажучи, об'єктивне право існує з огляду на суспільну закономірність, не персоніфіковано, але відповідає онтологічним законам.

Мета статті. Проблему пошуку вічного сенсу життя людини та світу неможливо аналізувати без духовного підходу, що висвітлено в антропологічних, етичних й екзистенційних питаннях. Ці питання покладено в основу канонічного права.

Виклад основного матеріалу. Особливе й основне місце у творінні об'єктивного (духовно-морального) права займає Церква, яка є хранилищем об'єктивних (онтологічних) духовно-правових норм Священного Писання (Боже законодавство у письмовому вигляді) й Священного Передання (Боже законодавство в усному вигляді). Священне Писання (Новий Завіт) писали чотири апостоли: Матвей, Марко, Лука, Іоан – під впливом надприродного Божественного Одкровення. Звичайно, згадані апостоли не могли описати всі природно-надприродно правові норми, які проповідував Ісус Христос (записано найголовніше), тому Церква узаконила перекази інших апостолів, а також давніх мудреців, пророків, святих отців та інших святих людей, які діяли під впливом Святого Духу, в спеціальну органічну систему канонів, у вигляді традицій, під назвою Священне Передання. Тобто частина Священного Передання передає Священному Писанню через відсутність священних книг і містить у собі еволюційні передання, Церковне передання, Апостольське передання, церковні традиції. Крім того, книгами може користуватися менша частина людей, а переказами, традиціями всі. Але Священне Передання має однакову силу зі Священним Писанням, якщо воно відповідає Божественному Одкровенню та записаним нормам. Священне Писання стане незрозумілим, якщо його відмежувати від Священного Передання чи здійснювати різноманітні пошуки апокрифів (текстів, які Церква не визнавала канонічними). Це стосується різних факторів виникнення помилок у переписуванні та перекладі Біблії, численних труднощів роботи, перешкод через активний негативний вплив ворогів християнства, які підкуповували переписувачів, щоб спеціально перекручували окремі слова, допускали помилки. Тому з'являється нагода для зловживання Священним Переданням, унаслідок чого виникають різні неканонічні релігійні рухи й течії, секти.

Священне Передання потрібне і нині для керівництва у правильному розумінні Священного Писання, для правильного здійснення таїнств і для дотримання священних обрядів у чистоті першопочаткового їх встановлення. Із Священного Передання взято багато священних обрядів, які мають велике значення для кожного вірянина, як, наприклад, зображення на собі хресного знамення, звернення під час молитви до сходу, слова заклинання у покладанні хліба Євхаристії та чаші Благословення, благословення води хрещення, елеєпомазання і самого хрещеника, трикратне занурення хрещеника у воду, заперечення сатани тощо. [3, с. 577–578]. До цього треба зарахувати літургічну практику Церкви, церковні правила та канони, давні символи та сповідання християнської віри, церковну музику і спів, церковні гімни, іконопис, сакральні картини, образотворче мистецтво та інші канонічно-правові норми.

Людина створена не для земного життя, її душа і дух не мають земного походження. Бог створив людину для життя у раю. Для цього всі люди повинні жити однаково богоугодно за одним небесним законодавством, чого не можна сказати за різне земне життя. Від такого розмаїття вчинків, девіантності поведінки, природно-правових порушень страждає природа, Всесвіт. Це все може загинути, оскільки антропологічні закони людини і природи однакові та впливають одні на одних. Треба, щоб людина підтримувала органічну єдність системи церковних законів та панувало б об'єктивне право, що відповідає умовам онтологічності.

Варто згадати, що об'єктивне право, створене Церквою, також отримало цілу систему канонічних визнань від вірян: добротолібійні впливи, греко-нормотворчі діяння, візантійсько-юридизаційні приписи, національно-формувальні зобов'язання тощо. Але визначальним і єдиним нормуванням життєдіяльності людини є Священне Писання і сформоване на ньому канонічне право, яке є органічною єдністю системи церковних законів.

Система церковних канонів (канонічне право) сформована з обов'язковим і повним використанням усіх законодавчих елементів Божого законодавства. Боже законодавство має дві основні системи: *декалог* (Синайське законодавство, Мойсеїв Закон, Старий Завіт), що розгорнуто іменується першим духовно-моральним кодексом, і *заповіді блаженства* (зміст Нагірної проповіді Ісуса Христа, Євангельське законодавство, Новий Завіт) – другий духовно-моральний кодекс. Ці два кодекси утворюють основу системи канонічного права. Крім того, до канонічного права належить система нормативних актів, які впливають зі Статуту про управління Церквою, приписів Вселенських, Помісних та Архієрейських Соборів, ухвал Священного синоду, письмових указів та усних розпоряджень єпископа.

Синайське (давнє) законодавство у вигляді Десяти Заповідей адресовано людям, а не природі. Це законодавство регулює людський дух імперативними природними законами, викладеними в декалозі, Божому Законі. До Закону людина, хоча й усвідомлювала Божу регулятивну силу і волю, але часто забувала про це через давнішу втрату райських порядків, райської дисципліни, райських блаженств тощо. Нагадуванням про правила поведінки були повчання пророків, Божі одкровення тощо. Але письмових приписів Бога не було. Тому, щоб людина могла в будь-який час пригадати Божі вимоги до себе, Бог створив для неї декалог, який має силу Закону, правил поведінки, приписів, настанов та обітів.

У загальноприйнятому розумінні закон – це обов'язкове до виконання правило, яке суспільство встановлює для своїх членів. Законодавець виражає свою волю у законі, який регламентує відносини між двома сторонами – володарем і підданим, батьками і дітьми, Богом і людиною. Божий Закон – це також “життєвий устрій”, але визначений Богом і найтісніше пов'язує його з вибраними людьми (Адам, Ной), кожен з яких представляє у своїй особі все людство, або з вибраним народом Ізраїлю, що представляє всі народи. У Синайському законодавстві була явлена і чітко виражена Божя воля, яку люди усвідомили раніше і яка сформульована в законах різних народів. Тобто це не еволюція Закону від примітивних його форм до вищих моральних вимог, а Боже одкровення, яке розширило або скасувало окремі законодавчі норми. На позначення поняття “закон” у Старому Завіті використовують й інші слова: поведінка, тора, заповідь, слово, стежка, норма, статут, припис, шлях, свідоцтво [5, с. 335–336]. Божий Закон замінюють різними словами, щоб зрозуміти вплив законодавчої сили в багатьох духовних творіннях. Зокрема, сказане слово має правову силу, яка виражається у матеріальних (видимих) речах.

Закон був даний Богом на горі Синай, що за межами Ізраїлю. Мойсей представляв перед Богом все суспільство Ізраїлю. Він говорив з Богом, клопотав про народ, передавав вибраному Богом народу Його заповіді. На прохання народу Мойсей взяв на себе роль посередника між Богом та Ізраїлем, але і “перстом”^{*} Божим під час передавання йому Закону. Це був єдиний випадок у Старому Завіті, коли покликання окремої людини поширилося на усю громаду. Повсякденне життя набрало: 1) видимого, відносного цивільного устрою; 2) невидимо-видимого абсолютного устрою; 3) видимо-духовного, який слугує прообразом майбутнього Божого Царства, – громадського

^{*}Перст – це палець (на руці).

устрою. Право – це приписи про встановлення і підтримання цивільного порядку, що об'єднує в собі: а) соціальне право – захист рабів; б) кримінальне право – захист життя; в) цивільне право – захист власності; г) релігійне право – захист святині. Основне у Старому Завіті – утримати цей світ від деградації, скерувати свої вказівки на особливий повсякденний порядок. Бог подарував цілу систему заповідей – законів, які регулюють особисті відносини між людьми: чотири заповіді милосердя до ближніх; сім заповідей про святість; двадцять заповідей про справедливість; закон про суботній день і суботній спокій (нагадування про дні творіння); заповідь про щорічні свята; заповідь про жертвоприношення [5, с. 336–338].

Старий Закон, як укладання договору (правочину, завіту) з Ізраїлем в особі Мойсея, даний без терміну дії, і його потрібно розуміти символічно, у духовному вимірі. Щоправда, євреї схилилися до буквального розуміння. Такий стан применшував роль переносного змісту закону, зокрема закону віри, закону розуму. Переносний зміст декалогу утворює *перший духовно-моральний кодекс*. Тож, окрім буквальних вимог, у Законі Мойсея є приписи духовно-морального порядку та Божого веління. Ці приписи забезпечують вірність (правильність) законів, розвінчання зневіри в можливості жити у Царстві Небесному, відмову шукати докази про існування Бога і, взагалі, формування в собі віри (подібно до дитячої) без жодних сумнівів. Відповідно до цього потрібно скласти умовний духовно-моральний кодекс для себе і жити за його приписами. У цьому допомагає Церква і канонічне право зокрема.

З появою Ісуса Христа наблизилася Царство Боже на землі. Його народ навіки успадкує землю. У заповідях блаженств перевагу часто віддано людям, яких суспільство розглядає як відкинутих і зневажених. Передусім це ті, хто позбавлений гідності й заслуг, нікчемні й недостойні, тобто бідні духом, які страждають, плачуть тощо. Вказано й іншу категорію людей, в яких проявляється Божя сила і любов: це милостиві, чисті серцем, миротворці, гнані за правду та ін. Очікування і надія блаженних*, їх повне звернення до Бога створюють між ними непорушний внутрішній зв'язок, згуртовуючи їх у єдине ціле. Йдеться не про окремі, взаємно не пов'язані групи людей, а про спільні життєві принципи, які проявляються в різних обставинах і становищах. Боже одкровення на землю приносить Ісус. У Ньому виконується термін появи Месії, і Він уповноважений дати людям ті обіттування, якими супроводжуються заповіді блаженства. Однак відстань між заповідями блаженств й обіттуваннями ще не подолана, і виконання обіттувань поки що треба прийняти на віру. Але вони настільки достовірні в Ісусі, що Він закликає Своїх учнів радіти і веселитися, оскільки їх очікує Божя нагорода – Царство Небесне [5, с. 341–342].

Дев'ять заповідей блаженств, які виголосив Ісус Христос у Нагірній проповіді, скеровані людям, які розчаровуються в житті, не бачать перспективи життя на землі, тобто з різних причин втрачають віру і людську природу. Адже попередня райська блаженність втрачена, Бог відновив її за допомогою бажання людей олюднити себе, відновити свою природу і призначення на землі. Тим самим Бог без посередників веде своїх прихильників до Себе прямою дорогою. Встановлений і термін дії закону – до другого пришестя Ісуса Христа.

Заповіді блаженств є *другим духовно-моральним кодексом*, системою церковних канонів Нового Завіту. За допомогою цієї системи сформовано нові вимоги земної Церкви, невидимим главою якої є Ісус Христос. Ті вимоги до вірян, їхня морально-правова правомочність, які викладені в Новому Завіті, Нагірній проповіді, є канонічними. Але для канонічності потрібно знайти не тільки спільні риси між Старим Законом і Новим, а й істотні відмінності, хоча обидва закони повинні співіснувати в Церкві.

Відомо, що завіт – це правочин, договір, союз Бога з людиною. Правочини з настанням певних умов переглядаються, уточнюються, доповнюються новими нормами тощо. Тому було переглянуто і старий союз Бога з людиною, який відкинув деякі положення, закони Старого Завіту, поглибив те, що залишалось у тіні. У тіні Старого Завіту перебувало те, що в Новому Завіті – на світлі. Інакше кажучи, Новий Закон міститься в Старому Законі. Щоб повноцінно розкрити зміст декалогу, потрібно глибоко вникнути в заповіді блаженств, і навпаки. Або, як стверджує давне

* Блаженний – це щасливий, благословенний.

прислів'я, Новий Завіт схований у Старому, у Новому ж Старий розкривається. Якщо стара система законодавства була зорієнтована переважно на букву Закону, то нова – на дух, на вищі духовно-моральні норми. Тобто волю Богу можна виконувати й без вимог букви Закону, без матеріального Закону: матеріальне замінюється духовним, причому матеріальне є тимчасовим, а духовне – вічним. Адже матеріальне (як другорядне) потрібне в Царстві Божому на землі, а в Царстві Небесному – тільки духовне.

Істотна відмінність між Синайським (давнім) і Євангельським (новим) законодавствами полягає в тому, що нове законодавство поставлене над давнім і є правочином між Богом і всіма людьми, а не з окремим народом. Це новий сенсительний шлях до Бога за допомогою почуттів, у якому визначення примусу замінено визначенням можливості, рабства на свободу, утримання від зла, удосконалення, є приписи на виконання. Цей великий духовно-моральний переворот як практичний законоукладач є силою Божою і стосується розширення, примноження, а не перевищення старозавітного законодавства, бо обидва закони висвітлюють один одного, оскільки містять правдиве Боже Слово.

Отже, основою Церкви є біблійне законодавство, яке характеризується ортодоксальністю, консервативністю і слугує стимулом розвитку церковного законодавства. Законодавчі норми Церкви – це канони. У системі церковних канонів містяться закони, прийняті соборами, які виражають імперативний, канонічний примус. Собори можуть скасовувати свої, небіблійні, закони, але не можуть скасувати біблійних законів. Наприклад, целібат, який не є біблійним законом, може скасувати Вселенський Собор. Небіблійні норми містяться у звичаєвому праві Церкви. За необхідності їх може скасувати Вселенський Собор (у деяких випадках і Помісний Собор).

Вважаємо слушною думку, що Сам Бог ставиться до рішення Церкви як до такого, яке має силу. Він діє через Церкву, чіє рішення не тільки ухвалюється, але й виконується [2, с. 450]. Тому реформи оновлення в Церкві відбуваються і повинні відбуватися, але не мають порушувати природної органічної єдності системи канонів, які впливають зі Священного Писання та органічного права.

Слово “органічний” означає живий, що утворює організм чи причетний до нього, властивий організму [6, с. 322]. Органічне право є наслідком органічного світогляду.

Під органічним світоглядом розуміють погляд на Всесвіт як на живу істоту та пояснення зв'язку частин її і причин явищ системою узагальнень, які впливають, за аналогією, із спостереження за живими істотами [1, с. 555]. Тобто Церква є живим організмом Всесвіту, тому вона має природні зв'язки з усіма явищами, які в ньому відбуваються. Це стосується й церковного права, яке утримується в канонічному вимірі, в органічному зв'язку.

Дослідники доводять, що органічний закон – це такий динамічний закон, який міститься між конституцією і звичайним законом; це закон, якого вимагає суспільство; закон, який тлумачить конституцію, деталізує її, впливає з неї і пов'язаний з нею, закріплює діяльність основних державних органів, впорядковує державні органи та їхні функції.

Церква створена на всі часи. Але все створене повинно розвиватися за правилами, законами з відповідною ієрархічною підпорядкованістю. Першу фундаментальну впорядкованість Церкви здійснює Священне Писання, Божий Закон, з якого впливають усі інші церковні закони. Законодавцем Священного Писання є Бог, а церковних законів – людина. Тлумачення, а точніше герменевтика Священного Писання, є його зовнішнім “органом”, що дає змогу людині пізнавати Божу істину. Всі нормативи цього пізнання утворюють систему церковного законодавства, тобто закони, які мають назву “органічні”.

Вважаємо, що органічний закон Церкви – це апостольські та святоотцівські правила, рішення Вселенських і Помісних Соборів. Це друга фундаментальна впорядкованість, у якій всюди відчувається присутність Бога, органічна єдність людини і природи. Але Божий Дух не підкоряється органічному закону, а перебуває над ним, оскільки Главою Церкви є Ісус Христос. З

цього й впливає давня органічна єдність у церковному законодавстві. Для людини органічний закон є джерелом двоступеневого метаправа.

До першого ступеня метаправа належить Священне Писання, біблійні закони. Це не органічне право, а його абсолютне джерело. Доповненням до цього джерела є неписані норми Церковного передання, свідчення пророків, які не суперечать Священному Писанню.

Другий ступінь метаправа формують апостоли та отці Церкви. Їхні правила є органічними законами, які тлумачать Священне Писання, дають настанови діяльності Церкви. Закони метафізики, закони, які керують світом і мікросвітом (людиною), є діалектичними і містяться у Священному Писанні. Апостоли й отці Церкви висвітлюють дію метафізичних законів причиновості, які повинна зрозуміти людина, вірянин.

Рішення Вселенських Соборів – це органічні закони, але вони не є метафізичними законами, оскільки ґрунтуються на фактах, тлумаченнях ересі тощо. Однак в їх основі – норми природного і надприродного права, а також деякі норми позитивного права. Звичайно, тлумачення причин появи ересі потребує метаправових обґрунтувань, але самі прийняті правила, закони не є метафізичними. Фактично, Вселенські Собори здійснювали справжню законодавчу діяльність. Це перший вищий церковний парламент, прийняті норми якого є канонічними.

Органічні закони формуються за допомогою позитивного права Церкви. Це відбувається на Помісних та Архієрейських Соборах. Адже прогалини церковного законодавства часто пов'язані зі змінами в суспільстві, державі. Тому Церква повинна адекватно реагувати на ці зміни, враховуючи норми першої та другої фундаментальної впорядкованості. Звичайно, ці органічні закони мають невелику регулювальну силу, але необхідна їх наявність.

Варто зауважити, що система органічного церковного законодавства повинна мати державну підтримку. Часто таку підтримку називають мовчазним правом держави або встановленим державою правом про Церкву. Політика держави, яка ґрунтується на неутручанні у церковні справи (мовчання, мовчазна згода), може мати різні наслідки. Проте держава повинна брати під свій захист усі суспільні інституції, які перебувають на її території, допомагати в позаслужбовій діяльності.

Оскільки Церкву можна розглядати як союз, який ґрунтується на релігійній вірі й утримується силою переконання, церковні закони формуються переважно не стільки у владному тоні законів, скільки у формі правил, які переконують і настановляють, тобто впливають на волю через совість. Тому й існує своєрідна санкція – порушникам загрожує гнів Божий, кара небесна чи дисциплінарне покарання (відлучення від Церкви) [5, с. 35]. Саме вплив на волю через совість покладено в основу системи органічних церковних законів, що забезпечує панування й верховенство канонічного права серед вірян.

Висновки. Отже, органічна єдність системи церковних канонів впливає з метаправа, яке формують Священне Писання, апостоли та святі отці. Це перша й основна фундаментальна впорядкованість у вигляді духовно-морального кодексу органічного права Церкви. Другим фундаментальним духовно-моральним кодексом є рішення Вселенських Соборів. Ці рішення не є метаправом, але метаправовий метод використовують для обґрунтування кожного пункту рішення. Для дослідження органічної єдності системи церковних канонів потрібно здійснювати герменевтичний аналіз біблійного законодавства та інших духовно-правових джерел Церкви.

1. Брокгауз Ф. А. *Энциклопедический словарь. Общество и государство. Правители и полководцы. Народы и страны* / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М.: ЭКСМО, 2003. – 832 с.
2. Кюнґ Г. *Церковь* / Г. Кюнґ; пер. с нем. – М.: Изд-во ББИ, 2012. – 677 с.
3. Никифор (архимандрит). *Библейская энциклопедия* / Никифор. – Изд-во Святотроице-Сергиевой Лавры. 1891. – 904 с.
4. Павлов А. С. *Курс церковного права* / А. С. Павлов. – СПб.: Лань, 2002. – 384 с.
5. Ринекер Ф. *Библейская энциклопедия Брокгауза* / Ф. Ринекер, Г. Майнер; [пер. с нем. В. Иванова

и др.] ; под ред. В. Цорна. – Кременчуг : Християнская зоря, 1999. – 1120 с. 6. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.

REFERENCES

1. Brockhaus F. A. Entsiklopedychkiy slovary [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] Obshestvo I hosudarstvo. Pravitelu I polkovodchu. Narodu I stranu / F. A. Brokgauz, I. A. Efron. – M.: EKSMO, 2003. – 832 p. 2. Kyung H. Tserkov [The Church]/ Per. s nam. – M.: Yzdatelstvo BBY, 212 – 677 p. 3. Nicephorus (Archimandrite). Bibleyskaya encyclopedia [Biblical encyclopedia] / Nikiphor. – St. Sergius Lavra. 1891. – 904 p. 4. Pavlov A. S. Kurs chkovnogoravova prava [Course of Church Law]/ A. S. Pavlov. – St. Petersburg: : Lan, 2002. – 384 p. 5. Rinetker F. Bibleyskaya encyclopedia Brockhausera [Biblical encyclopedia of Brockhaus] / F. Rinecker, G. Meiner; [Trans. V. Ivanova and others]; Ed. V. Zorn. – Kremenchuk: Khristiyanskaya zorya, 1999. – 1120 p. 6. Filosofskyy entsiklopedychnyy slovnyk [Encyclopedic Dictionary of Philosophy] / Pid red V. I. Shynkaruka. – K. : Abris, 2002. – 744 p.

Дата надходження: 15.02.2017 р.